

RECENZIA

Zuzana Lampl: Sociológia Maďarov na Slovensku. 1. zväzok – Slovenský a Maďar

Šamorín 2013, Fórum inštitút pre výskum menšín, 148 s.

Vo svojej knihe autorka Zuzana Lampl, maďarská sociologička na Slovensku, riaditeľka Oddelenia sociologických a demografických výskumov Fóra inštitútu pre výskum menšín v Šamoríne a v súčasnosti aj docentka na Katedre politológie a euroázijských štúdií na FF UKF v Nitre zhrňa časť výsledkov svojej viacročnej práce v oblasti zmapovania a skúmania životných podmienok, postojov a názorov Maďarov žijúcich na Slovensku. (Hneď na začiatku si treba vyjasniť jednu vec, v ktorej naši neúplne informovaní slovenskí spoluobčania nie vždy majú celkom jasno: na Slovensku žije ešte aj podľa oficiálnych údajov posledného cenzu obyvateľstva SR asi 400 tisíc Maďarov, ktorí sa nepresťahovali k nám z Maďarska, ale žijú na území Slovenskej republiky od svojho narodenia, ba čo viac, obvykle aspoň s tak dlhou, viacgeneračnou minulosťou, ako samotní, tzv. štátotvorní Slováci, sú teda autochtónnymi obyvateľmi krajiny – nad ktorými, alebo skôr nad ich predkami sa posúvali politické hranice štátov už viackrát v XX. storočí. K týmto etnickým Maďarom patrí aj autorka, aj recenzent, aj predmet ich záujmu, slovenskí občania maďarského pôvodu.)

V Úvode svojej práce autorka prezrádza aj viac subjektívnych okolností o svojich motívoch svojho záujmu, ale môže nám niečo napovedať už aj vybrané motto na začiatku jej knihy (s. 8) od britského sociológa A. D. Smitha, odborníka na otázky nacionalizmu (uvedme len prvú vetu zaujímavého dlhšieho citátu: *...kontinuita mnohých národov a ich etnickej minulosti, podporovaná navzdory skutočným premenám podobnými rekonštrukciami, naznačuje hlbšiu potrebu, ktorá prekračuje jednotlivcov, generácie i triedy: potrebu kolektívnej nesmrteľnosti skrz potomkov, ktorá má relativizovať a redukovať zabúdanie a ničotnosť smrti...* Smith, A. D. 1989. The origins of nations, *Ethnic and Racial studies* 12, 3: 340-67), v ktorom je síce reč o určitom kvázi-náboženstve národov a nacionalizmov, ale naznačuje sa v tom niečo aj o príčinách trvácnosti

našich etnických kolektívov a o jednom dôležitom elemente našich životných a pracovných snáh: vytvoriť niečo, čo nás prežije, čo môžeme zanechať za sebou, aj keď už tu nebudeme. Autochtónnych Maďarov žijúcich na Slovensku podľa pravidelných posledných oficiálnych sčítaní obyvateľstva Štatistickým úradom SR z rôznych príčin ubúda. Autorka vychádza vo svojej práci práve z týchto štatistických údajov, z ich podrobnej analýzy a interpretácie a z ich konfrontácie s výsledkami vlastných a iných čiastkových výskumov.

Z Úvodu dozvedáme aj to, že veľasľubujúce označenie témy: sociológia Maďarov (na Slovensku) nie je vôbec prehnané, že táto špecifická oblasť výskumov (čo sa stáva pomaly, ak už sa nestala, aj určitou sociologickou poddisciplínou) sa zakladá na mnohých čiastkových výskumoch, o čom svedčia aj uvedené tituly na konci knihy v Literatúre. Výskumy Maďarov na Slovensku spadajú pod sociologické výskumy Maďarov aj v iných krajinách, kde taktiež žijú podobne nám (spomeňme Sedmohradsko a Moldávsko patriace v súčasnosti Rumunsku, Vojvodinu v Srbsku, Podkarpatskú Rus na Ukrajine, atď.: „*Sociológia slovenských Maďarov patrí do okruhu sociológie národa, resp. sociológie menšín, na ne nadväzuje...*“ – s. 14). Autorka vysvetlí aj ďalšie terminologické otázky, pojmy a súvislosti (národnosť, identita...), ako aj ďalšiu časť slovného spojenia názvu Maďari na Slovensku, ktoré, ako sme už videli, nie je síce ani podľa nej presné, ale zaužívané, a miesto ktorého ona používa skôr taktiež viacvýznamové pomenovania *slovenskí Maďari*, a niekedy jednoducho iba *Maďari*, ktoré neregupisticky (termín na základe Brubakerovej nominalistickej koncepcie národa) nazýva národnou menšinou alebo národnosťou, ale radšej by ďalej diferencovala, ak by to bolo možné aj vo vedeckej analýze na menšie podskupiny, ak nie na individuality (s. 16 a nasl.).

Obsah knihy je rozdelený do štyroch kapitol: Východiská, Maďari v zrkadle sčítania ľudu, Výsledky empirických výskumov a Za hranicami Bratislavy.

V prvej hlavnej časti práce autorka si vyjasňuje obsahové súvislosti, charakteristiky označenia „slovenský Maďar“. „Kto je (slovenský) Maďar?“ pýta sa autorka a hneď dáva aj do oka bijúcu jednoduchú a samozrejmu odpoveď: za Maďara nemožno považovať tých, ktorí sa sami nepriznávajú k maďarskej národnosti, napriek tomu, že maďarčina je ich materinským alebo doma najčastejšie používaným jazykom. (Aj tí

s maďarstvom nejako ešte zviazaní, ktorí po takto zredukovanom počte zostávajú: v zahraničí žijúci, cudzí štátni príslušníci..., patria do viacerých podskupín podľa ich trvalého pobytu alebo väzieb na Slovensko.) Takto aj Maďari na Slovensku sú štruktúrovanou národnou menšinou (s. 11 a nasl.), ako všetci všade. Autorka s „cieľom začleniť skúmanú problematiku do širšieho teoretického rámca“ v snahe zakladať svoj výskum na poznaní rôznych modernistických, konštruktivistických alebo esencialistických, primordialistických teórií národa, charakterizuje viac konceptov národa a nacionalizmu, resp. národných menších teoretikov skôr so sociálno-konštruktivistickým prístupom (okrem A. D. Smitha a W. Connora ide napr. o B. Andersona, Z. Baumana, E. Gellnera, E. Hobsbawma, M. Hrocha, E. Renana...).

Výstižný prehľad základných teoretických východísk je obsahom ďalšej podkapitoly prvej časti knihy (1.2). Za najvhodnejší teoretický podklad z hľadiska skúmania menšinových Maďarov autorka nachádza predovšetkým koncepciu Rogersa Brubakera, hlavne jeho triadickú konfiguráciu, podľa ktorej formovanie národov prebieha v aréne s tromi účastníkmi: medzi národnou menšinou (aktérmi zastupujúcich menšinu), nacionalizujúcim štátom a materskou krajinou (s. 28 a nasl. na základe: Brubaker, R. 2001: *Ethnicity without groups*, Harvard UP 2004, a hlavne 2006: *National minorities, nationalizing states, and external homelands in the New Europe*. In: *Nationalism reframed*. Cambridge UP, 1996, 55 – 76) a s predchádzajúcou charakteristikou v mnohom kompatibilný koncept polyperspektívnosti konštrukcie obrazu menšiny inšpirovanú Jaroslawom Kiliasom, podľa ktorej sa na národy, etnické menšiny a nacionalizmy možno pozeráť z perspektívy každodennej skúsenosti rozlišovania na „my“ a „vy“, z pohľadu medzinárodných pozorovateľov zahraničnej politiky zdôrazňujúcich národnoštátne súvislosti, ďalej z hľadiska politicko-publicistického vysvetľovania národných a menšinových záujmov a z aspektu nacionalizmu a elitných vedeckých koncepcií (s. 30 na základe: Kiliás, J. 1999: *Renanovské pojetí národa a súčasná sociologie*, *Sociologický časopis*, 1999. 4, 423 – 32). V podkapitole venovanej politickým rámcom autorka charakterizuje vymedzenia národných súvislostí v základných dokumentoch troch Brubakerových subjektov: v slovenskej a maďarskej ústave a v tzv. Menšinovom minime prijatom Okrúhlym stolom Maďarov na Slovensku spolu s politickými stranami SMK a Most-Híd, a ukazuje konkrétnu aplikáciu rôznych

pohľadov na otázky menšinových Maďarov na Slovensku (tabuľka na s. 35).

Druhá časť práce je venovaná podrobnej analýze údajov o slovenských Maďaroch získaných z posledného sčítania ľudu na Slovensku v r. 2011, ich analýze zo štátno-občianskeho, národnostného, jazykového a územno-administratívneho hľadiska na základe štatistických kritérií už aj v zmienenom období dosť diskutovaných kritérií a výsledkov, najmä čo sa týka údajov o tzv. neznámych, ktorí neuviedli informácie o svojom štátnom občianstve, národnosti a iné. Výsledky cenzu z r. 2011 ukazujú – s výnimkou povojnových rokov protimaďarských represálií – najväčšie úbytky maďarskej menšiny z hľadiska priznanej príslušnosti a aj kontroverzie z hľadiska používaného jazyka v členení aj podľa krajov a okresov. Autorka na základe exaktných údajov logicky vyvracia niektoré protimaďarské argumenty slovenského nacionalizmu (napr. *„v Maďarmi obývaných krajoch Slovenska používaníu slovenského jazyka na verejnosti nič nehrozí, keďže Slováci tam nekomunikujú po maďarsky, ale po slovensky, čo by nebolo možné, keby sa tam po slovensky nedalo hovoriť“* – s. 54).

Tretia časť knihy s názvom: Výsledky empirických výskumov je vlastne pokračovaním predchádzajúcej analýzy doplnenej a konfrontovanej s výsledkami viacerých vlastných a aj niektorých cudzích výskumov na základe dodatočných kritérií národnosti a pôvodu respondentov a ich rodinných príslušníkov, vzťahu medzi národnosťou, navštevovanou základnou školou a ukončeným vzdelaním, pričom sa znova čiastočne vyvracia ďalší nacionalistický ideologický argument, že maďarské školy nedávajú potrebný základ pre vyššie vzdelávanie, keď iba vo vyššom podiele absolventov odborných učilíšť a nižšom maturantov z maďarských základných škôl je rozdiel v porovnaní so slovenskými absolventmi (vysokoškolský diplom získalo 18 % študentov z obidvoch skupín – s. 65). Ďalej sa skúma vzťah používaného jazyka v rodine a voľby základnej školy pre deti, čo podľa autorkou získaných údajov najviac prispieva k udržaniu maďarskej identity, a naopak aj to, *„že nie každý manželský pár zvolí pre svoje dieťa maďarskú základnú školu: 77 % respondentov absolvujúcich slovenskú základnú školu pochádza z homogénnej maďarskej rodiny“* a aj silnú koreláciu medzi typom manželstva a výberom školy: *„väčšina respondentov žijúcich v maďarskom manželstve (90 %) si zvolila maďarskú školu, väčšina respondentov žijúcich v zmiešanom manželstve (81 %) sa*

rozhodla pre slovenskú školu“ (s. 67 a nasl.), ďalej dôvody pre voľbu, výber maďarskej alebo slovenskej školy a niektoré aspekty uplatnenia sa.

V druhej podkapitole tretej časti sa venuje autorka (seba)označeniu slovenských Maďarov: národným menom alebo etnonymom, teda tomu, ako sa nazývajú oni sami, a ako ich nazývajú iní. Zistila, že Maďari na Slovensku v najväčšom počte považujú seba za príslušníkov daného kolektívu, za národnú menšinu (viac ako tretina respondentov), a skoro v rovnakej miere za národnosť alebo odtrhnutých Maďarov (24 – 24 % – s. 75), čo môže svedčiť snáď aj o pomerne stále veľkej sebaidentifikácii slovenských Maďarov s celou maďarskou komunitou nehľadiac na existujúce politické hranice. Tieto údaje konfrontuje autorka aj s kritériami národnej príslušnosti (z menšinových Maďarov žijúcich v Karpatskej kotline národnú príslušnosť slovenskí Maďari určujú na základe materského jazyka a kultúry v najväčšom počte, vo viac ako trojštvrťinovom pomere, kým na základe vlastnej voľby menej ako pätina z nich, a na základe štátneho občianstva iba 3 – 7 % – s. 79 a nasl.). Tieto súvislosti autorka skúma znova nielen paušálne, v celoštátnom meradle, ale aj v členení na vekové kategórie, podľa homogénneho maďarského alebo zmiešaného manželstva, v závislosti na type navštevovaných škôl a spolu s prvkami hodnotovej orientácie (rodina, práca, sloboda, uznanie...), a to viac-menej aj procesuálne, v dynamike v rôznych obdobiach, so zistením, že v poslednom desaťročí možno vidieť asi päťtinový pokles národnej príslušnosti na preferenčnej škále hodnôt (z 60 % v r. 2001 na 41 % v r. 2011 – s. 41). Túto časť práce uzatvára autorka vymenovaním najdôležitejších kritérií rozhodnutia v prospech národnej príslušnosti a naznačením určitých súvislostí existencie dvojitej väzby slovenských Maďarov k svojej národnej kultúre a k štátu, v ktorom žijú. Približne tretina Maďarov na Slovensku pokladá svoju národnosť za dôležitú hodnotu, ďalšia takmer tretina ju rôznym spôsobom odmieta. Zvyšná tretina je „eklektická“, v názoroch tejto poslednej skupiny sú mnohé protirečivé prvky. Čo sa týka vzťahu Maďarov k Slovensku, autorka zisťuje nárast, silnejúcu väzbu k národnému štátu, v ktorom žijú, veď *„z tohto menšínového životného priestoru, v ktorom napätie niekedy len tichučko tlie, inokedy sa sype ako strely z bubnovej palby, možno vystúpiť len jediným spôsobom, a to tak, že človek prestane byť Maďarom“* (s. 98 a nasl.)

Posledná, štvrtá časť práce je Prípadová štúdia o bratislavských vysťahovalcoch žijúcich na území Horného Žitného ostrova a v okolí Rajky

(oblasť pohraničnej dediny neďaleko Bratislavy, ale už na maďarskej strane) – ďalšia súvislosť, akokoľvek iba čiastková, konkrétna regionálna, ktorou práca získava taktiež širšie medzinárodno-štátne dimenzie. Autorka zmapuje proces sub- a dezurbanizácie (keď po prevažujúcom masovom sťahovaní vidieckeho obyvateľstva do miest v minulosti tento pohyb čiastočne vyvažuje opačná tendencia vystahovania bratislavského obyvateľstva do susedných vidieckych oblastí v posledných rokoch-dešiatročiach), jeho príčiny a súvislosti na základe výsledkov spoločného dotazníkového výskumu Fóra inštitútu a Západomaďarského vedeckého inštitútu Regionálneho výskumného centra Maďarskej akadémie vied (MTA RKK NYUTI) v r. 2010. Táto migrácia dosť významne ovplyvňuje aj medzietnické vzťahy v skúmanom priestore, v osadách s pôvodne väčšinovým maďarským obyvateľstvom posilňuje prirodzené asimilačné procesy. (*„Dôležitú úlohu zohráva asimilácia maďarského obyvateľstva, ktorú demografi považujú za najdôležitejšiu príčinu úbytku občanov maďarskej národnosti medzi dvomi poslednými sčítaniami ľudu.“* – s. 128)

Poslednú časť knihy vhodne dopĺňajú zoznamy materských škôl a škôl s vyučovacím jazykom maďarským a slovenským v hornozitnoostrovských osadách v okresoch susediacich s Bratislavou a diagramy podpory politických subjektov v parlamentných voľbách v r. 2010 v niektorých poslovenčených dedinách a v mestečku v blízkosti hlavného mesta Slovenska, v Šamoríne.

K celkovému hodnoteniu práce môžeme poznamenať, že napriek tomu, že niektoré jej časti, teoretické a konkrétne analytické nie sú vždy celkom previazané, prepojené, ale obstáli by aj ako samostatné štúdie a analýzy, čo ale v zásade vôbec neovplyvňuje jej nepreceniteľnú hodnotu ako celku, túto konkrétnu sociologickú analytickú výskumnú prácu, resp. jej zhrnutie môžeme považovať aj za významný historický dokument naznačenia úspechov na ceste k národnej a kultúrnej homogenizácii Slovenska na báze nielen ekonomickej, ale aj síce pomaly avšak iste prekonávanej multietnickej diferencovanosti, a prekonávania psychologických i politických, taktických a metodologických ťažkostí, ktoré sociálne vzťahy v našej krajine stále ešte čiastočne negatívne poznačujú a brzdia nás v napredovaní.

Tibor Szentandrás